

Формалізм versus неокласицизм

Дослідження Світлани Матвієнко цікаве вже хоча б тому, що вона звернулася до майже не розробленої теоретичної проблеми. Про формалізм в українському літературознавстві писали мало, концепції таких учених, як Володимир Державин та Ієремія Айзеншток, наскільки мені відомо, взагалі не ставали об'єктом спеціального аналізу. Адже історія українського літературознавства ХХ століття ще, власне, не написана, багато імен лише зараз вводиться в науковий обіг.

Концепція "українського формалізму" може мати багато опонентів. Справді, тут неважко знайти дискусійні моменти.

По-перше, складною є навіть проблема хронологічних рамок того явища, яке можна назвати українським формалізмом. Як окрему школу на кшталт ОПОЯЗу українські формалісти себе не означили. Коли в другій половині ХІХ століття, в пошевченківську добу, важливішим здебільш видавалося *що* писати, ніж *як*, то про дискурс формалізму можна, очевидно, говорити вже в ранньому модернізмі. Чи Леся Українка часом не видається предтечею неокласиків? До речі, саме київські неокласики найбільше зробили для публікації й осмислення її творів. На самому початку ХХ століття модерністи охоче закликають служити чистому мистецтву, дбати про красу, про досконалість форми. То інша річ, що письменники цього покоління часто були, за іронічним визначенням Віктора Петрова, "автодидактами", і ота пошукувана досконалість давалася не завжди.

У двадцяті роки, коли літературознавство й художня творчість, "професор" і "романіст" зближуються, поєднуються, нарешті стає можливою поява групи, школи, яка свідомо декларує увагу до форми, потребу освіти, вишколу, фаховости. Звичайно, київський неокласицизм аж ніяк не обмежується п'ятірним гроном поетів. Це явище ширше, закорінене в певні традиції (досі, здається, не простежені, адже не лише античність і парнасізм – джерела неокласицизму). У цей вузько потрактований неокласицизм, справді, не вписується навіть Рильський, не кажучи вже про Петрова-Домонтовича чи Могилянського. Складність ще і в тому, що неокласики не писали декларацій, не вважали за потрібне пояснювати. І дослідникові тут, як на мене, слід брати до уваги якнайширший контекст.

Український формалізм таки ґрунтовно відрізняється від його опоязівського варіанту. Можна дискутувати, чи Віктор Петров та інші "перціяни" – учні В. Перетца – аж так прихильні були до мистецького авангарду. Неокласичне коло, до якого належали і Петров, і Якубський, і деякі інші літературознавці, надто академічне й зорієнтоване на відстояні, перевірені часом цінності. Можливо, є сенс проводити паралелі не так з російською, як з німецькою і французькою моделлю. Ще одне питання в цьому контексті стосується концепцій Миколи Зерова. Його ставлення до формалізму варто пояснити ширше. Водночас мені здається, що дослідження формалістських впливів, яке розгортає Світлана Матвієнко, допоможе в чомусь уявити наші уявлення про сутність київського неокласицизму. Віктор Петров і Освальд Бургардт перекладають і популяризують німецьких експресіоністів. Чи це випадковість? Так само можна поставити питання про сам феномен неокласичної прози.

Важливим компонентом дослідження стане, очевидно, дискурс автобіографізму в українському формалізмі. Матеріал більш ніж вдячний у цьому контексті, коли йдеться,

зокрема, про спроби поєднати дослідницьку й письменницьку іпостась, "професора" й "романіста". Літературний Київ двадцятих років – це Київ Зерова й Рильського, "Книгаря" (думаю, дискурс "Книгаря" – ще одна ймовірна лінія цього дослідження, адже тут можна простежити початки формування і групи, і естетики) й вуанівських вечірок... Автобіографічний контекст легко прочитується у романах В. Домонтовича. Але дослідники майже не брали до уваги листування, спогадів. Навіть ті поодинокі листи В. Петрова, що вже були опубліковані в періодиці, свідчать про унікальність цього контексту. Якщо вірити деяким мемуаристам, неопубліковані спогади Віктора Петрова були сконфісковані спецслужбою. Та й те, що зберігається в доступних фондах Петрова у київських архівах, висвітлить багато нового. Адже йдеться, без перебільшень, про одну з найцілісніших постатей української гуманітаристики ХХ століття.

Чи не варто розширити хронологічні рамки аналізу і принаймні оглянути тенденції, наявні в Мистецькому Українському Русі? З одного боку, Юрій Шерех заперечує саме існування київського неокласицизму, в полемічному запалі не помічаючи очевидного. З іншого – утвердженню отого, обстоюваного Шерехом, національно-органічного стилю заважав саме неокласицизм, бо наявність такої культурної традиції вже просто унеможлиблювала безпроблемне повернення до неонародницької, власне, моделі, яку намагалися реанімувати в МУРі. Вплив неокласицизму на розвиток української літератури ХХ століття був дуже значним. Різні контрверсії цих впливів, відштовхувань, притягань варто розглянути детально. Причому не лише у власне художній творчості, але й у літературознавстві, і в перекладацтві. Чи українська ситуація в цьому сенсі перегукується з досвідом інших слов'янських літератур, зокрема польської? Аналогії могли би бути дуже цікавими.

Те, що постає так багато питань, свідчить про актуальність запропонованої дослідницею теми, важливість обраної методології. Думаю, цей дослідницький проєкт і цікавий, і актуальний, і важливий.